

Anna Kotlarska-Michalska

Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu

ORCID 0000-0002-2486-4984

Kobiety polskie w przestrzeni pozadomowej

Streszczenie

W tym przeglądowym artykule uwaga została skupiona na analizie wybranych wskaźników aktywności kobiet polskich w kilku sferach, które są traktowane jako sfera publiczna. Na podstawie analizy wybranych raportów z badań oraz literatury przedmiotu autorka stwierdza, że aktywność pozadomowa kobiet polskich ulega powolnej zmianie. Kobiety coraz częściej pełnią funkcje kierownicze i coraz odważniej wstępują do zawodów uznawanych za typowo męskie. Nadal obecność i aktywność kobiet w przestrzeni politycznej jest stosunkowo mała, ze względu na istniejące zasady reprezentacji płci. Czynnikiem istotnie limitującym aktywność pozadomową kobiet jest niewystarczający system wsparcia instytucjonalnego w zakresie usług opiekuńczych. Kobiety polskie mają świadomość, że o swoje prawa muszą ciągle walczyć i śledzić na bieżąco, jakie ograniczenia są proponowane przez polityków i aktualny rząd. Przestrzeń pozadomowa kobiet jest nadal konstruowana przez świat mężczyzn i ciągle obecne stereotypy dotyczące płci.

Wprowadzenie

Celem głównym niniejszego opracowania jest dokonanie przeglądu przemian, jakie nastąpiły w aktywności społecznej kobiet w przestrzeni pozaprywatnej oraz podjęcie próby udzielenia odpowiedzi na pytanie, jakie role kobiety chętnie odgrywają, a do jakich ról podchodzą z dystansem i dużą dozą wstrzemięźliwości. Celowo zostały tutaj pominięte „stare” kwestie związane z nierównością płci, albowiem są one dobrze opisane w literaturze przedmiotu. Poruszone zostały za to te zagadnienia, które nie stanowią może zbyt częstego przedmiotu badań socjologicznych, ale przybliżają obraz sytuacji społecznej kobiet, zaś szczególnie obrazują obecność kobiet w przestrzeni, w której zawsze dominowali mężczyźni. Podjęta została tutaj próba udowodnienia, że pomimo ideologicznych zabiegów polityków, aby uczynić kobiety szczęśliwymi obywatelkami, nie stworzono optymalnych warunków, aby dokonywały one samodzielnych wyborów we wszystkich sferach życia – nie tylko życia zawodowego. W tytule artykułu celowo został użyty termin „przestrzeń pozadomowa”, zamiast często używanego „przestrzeń publiczna”. Jest ona traktowana tutaj jako przestrzeń poza prywatną i dostępna dla tych, którzy posiadają określone cechy oraz spełniają określone warunki uczestnictwa. Jest to przestrzeń społeczna,

limitowana poprzez kryteria ustalone przez dany porządek aksjonormatywny, polityczny, religijny i kulturowy. To przestrzeń instytucjonalna, organizacyjna, zawodowa i różni się ona od szeroko rozumianej i nielimitowanej niczym przestrzeni publicznej tym, że jest dostępna pod warunkiem spełnienia oczekiwań zawartych w regułach społecznych. Z socjologicznego punktu widzenia przestrzeń pozadomowa to typ przestrzeni publicznej, w której obowiązują reguły ustalane przez kulturę, religię, politykę oraz prawo. Gdyby użyć w tytule tego artykułu terminu „sfera publiczna” i dokonać analizy obecności kobiet w tej sferze, wówczas przedmiotem byłaby aktywność kobiet w stowarzyszeniach i instytucjach społeczeństwa obywatelskiego oraz rzeczywisty wpływ kobiet na instytucje systemu czyli na państwo i gospodarkę. Zatem, przyjmując określenie sfera publiczna, winno się przedmiotem analizy uczynić uczestnictwo kobiet w sferze politycznej, kulturowej oraz społecznej (Misztal 2014, s. 112).

Ograniczona objętość tego artykułu uniemożliwia dokonanie wyczerpującego przeglądu stanu wiedzy o uczestnictwie kobiet w przestrzeni pozadomowej oraz o czynnikach determinujących ich zaangażowanie, zatem, uwzględnione zostaną tylko niektóre wskaźniki, które sygnalizują kierunki zmian w dostępie do stanowisk kierowniczych, przemian w procesie wchodzenia przez kobiety do zawodów męskich oraz przemian w obecności kobiet w przestrzeni politycznej i organizacyjnej.

Kobiety aktywne poza domem jako przedmiot badań społecznych

Kobiety w sferze publicznej jako osoby aktywnie walczące o prawa, czyli świadome obywatelki, kobiety uczestniczki protestów społecznych są coraz częściej przedmiotem badań społecznych, głównie politologicznych, a także przedmiotem dyskursu toczącego się na łamach stron internetowych poświęconych problematyce kobiecej. Natomiast problematyka kobiet w zawodach pomocowych, zawodach nacechowanych misją i pasją oraz specyficznym podejściem do człowieka, jest podejmowana głównie przez pedagogów i badaczy skupionych wokół pracy socjalnej, zaś problematyka kobiet gorzej sytuowanych na rynku pracy oraz kobiet „uwięzionych” w tradycyjnych rolach domowych i rodzinnych jest podejmowana częściej przez socjologów, psychologów i kulturoznawców. Generalnie, problematyka kobieca zarówno w Polsce i na świecie jest częstym przedmiotem badań społecznych, o czym świadczy wielość publikacji. Dane statystyczne GUS informują, że do najbardziej sfeminizowanych sekcji gospodarki narodowej należą „Opieka zdrowotna i pomoc społeczna” oraz „Edukacja”. Kobiety są przede wszystkim obecne w zawodach opiekuńczych (pielęgniarki, opiekunki w domach pomocy społecznej, pracownice socjalne, asystentki rodziny, asystentki osób starszych, wychowawczynie w przedszkolach). Jest to konsekwencja socjalizacji a także posiadania cech sprzyjających podejmowanie czynności wymagających specyficznego stosunku do drugiego człowieka. Szczególny udział mają kobiety w organizowaniu pomocy i opieki w wymiarze

instytucjonalnym i organizacyjnym, stąd ich znacząca obecność w pracy socjalnej (Kotlarska-Michalska 2013).

Analizując zagadnienie aktywności kobiet w sferze pozadomowej, należy zaznaczyć, że kobiety polskie stanowią bardzo zróżnicowaną kategorię pod wieloma względami i w dość zróżnicowany sposób reagują na konieczność dostosowywania się do zmieniającej się rzeczywistości społecznej, dlatego coraz trudniej dają się „sformatować” czy „zaszufladkować” do obrazu typowej żony, typowej matki czy typowej gospodyni domowej (Kotlarska-Michalska 2010, s. 511), tym bardziej do jednowymiarowego wizerunku kobiety aktywnej w rolach społecznych w przestrzeni pozadomowej.

W badaniach nad sytuacją społeczną kobiet poszukuje się odpowiedzi na pytanie, czy aktywność kobiet jest wystarczająca, czy ciągle zbyt mała, więc sytuacja kobiet jest analizowana przez ich aktywności: społeczną, polityczną, zawodową, rodzinną, zrzeszeniową, religijną, migracyjną, środowiskową, kulturową, sportową, publicystyczną, modową, konsumpcyjną, zdrowotną, medialną, internetową, rodzicielską, macierzyńską, etc. Zaznaczyć jednak należy, że sporo uwagi poświęca się kobietom jako konsumentkom¹. Kobiety są też adresatkami podręczników i poradników zawierających wskazówki i recepty na wzmocnienie wiary w swoje możliwości w zdobywaniu niezbędnych umiejętności – przydatnych w robieniu kariery. Wśród wielu podręcznikowych opracowań na uwagę zasługuje książka Kate White (1996) – redaktorki czołowych magazynów dla kobiet, zawierających porady dla pracujących i nowoczesnych kobiet; porady te mają pomóc w odniesieniu sukcesu zawodowego. Innego typu porady aplikuje autorka poczytnego podręcznika, która proponuje kobietom akceptację siebie, poczucie własnej wartości i odnalezienie równowagi między pragnieniami a oczekiwaniami innych (Majewska-Opiełka 2012). Generalnie, poradniki pisane przez kobiety dla kobiet mają główną i jasną intencję – ośmielić kobiety do zmian, głównie do wyjścia z ról, w których są one niejako „uwięzione”, ale jeden rodzaj poradników oferuje strategię czynną, drugi zaś strategię bierną.

Stworzenie spójnego wizerunku współczesnych kobiet realizujących się w przestrzeni pozadomowej jest trudnym zadaniem ze względu na fakt, że stanowią one bardzo zróżnicowaną kategorię społeczną pod względem: wieku, stanu cywilnego, wykształcenia, przynależności do pokolenia, aktywności zawodowej, stanu rodzinnego, pełnionych ról społecznych, pełnionych ról rodzinnych, stanu posiadania materialnego, zobowiązań rodzinnych, struktury gospodarstwa domowego, przynależności do organizacji społecznych, postaw wobec teraźniejszości i przyszłości.

1 W polskich mediach dominuje wariant kobiecości jako kobiety konsumentki, kobiety estetycznej i kobiety seksualnej, zob. Jolanty Klimczak-Ziółek, *Kobiecość jako konstrukt kulturowy dyskursu medialnego*, w: E. Jurczyńska-McCluskey, K. Piątek (red.), *Między tradycją a nowoczesnością. Współczesna kobieta z perspektywy socjologicznej*, Akademia Techniczno-Humanistyczna, Bielsko-Biała 2006, s. 110. Obraz kobiety w prasie kobiecej oraz w telewizji i sztuce odzwierciedlają artykuły zawarte w książce pod redakcją Edyty Zierkiewicz i Izabeli Kowalczyk, *Kobiety w kulturze popularnej*, Wrocław 2002.

Dokonując próby udzielenia odpowiedzi na pytanie, czy kobiety polskie są współcześnie wystarczająco obecne w przestrzeni społecznej, którą można nazwać sferą pozadomową i publiczną i czy współczesne kobiety są tak samo cenione i oceniane jak mężczyźni w analogicznych rolach² w tej przestrzeni, należy odwołać się do wyników badań z ostatnich lat oraz do głównych trendów toczącego się dyskursu na temat aktywności społecznej kobiet. Pisząc o kobietach w przestrzeni pozadomowej, odwoływać się należy do badań nad rolą kobiety w sferze rodzinnej oraz nad społeczną rolą matki. Rola ta, chociaż już nie jest priorytetową w ambicjach współczesnych młodych kobiet, to jednak istnieją środowiska, w których rola ta jest najważniejsza. Z Raportu o społecznej roli matki (2015) wynika jasno, że istnieje związek między typem środowiska społecznego a preferencjami odnośnie do prokreacji. Otóż, kobiety zamieszkujące tradycyjne środowiska społeczne bardziej skłaniały się ku cechom tradycyjnej rodziny, również kobiety z tych środowisk bardziej niż inne były skłonne twierdzić, że trudne warunki życiowe mogą sprzyjać zwiększaniu rodziny, gdyż kobiety stają się silniejsze, łatwiej radzą sobie z łączeniem obowiązków domowych i rodzicielskich z pracą zawodową. Badania te potwierdziły, że środowiskowe naciski związane z rolą matki występowały w gminach o tradycyjnym stonunku do wartości³ (*Raport o społecznej roli matki*, 2015, s. 114).

Analiza sytuacji społecznej kobiet w polskim społeczeństwie może być przeprowadzona z różnych punktów widzenia, jednak powinno się sięgnąć do tych wskaźników, które pozwalają porównać stan aktywności i obecności na tle innych krajów europejskim, również na tle wskaźników światowych (Zahorowska-Mazurkiewicz 2006). Międzynarodowe odniesienie pozwala na diagnozę sytuacji oraz na podjęcie działań, które mogą zapobiegać zjawisku gorszego położenia, aczkolwiek niektóre przeszkody są dość trudne do usunięcia. Badania nad barierami w działalności publicznej potwierdziły, że Polacy widzą dwie główne przyczyny słabej aktywności kobiet: mniejsze zainteresowanie polityką przez kobiety oraz tkwiącą w postawie kobiet mniejszą wiarę we własne siły (Fuszara 2010, s. 23). Znaczenie tych czynników potwierdzają też inne badania.

Nadal często podejmowanym zagadnieniem jest aktywność zawodowa polskich kobiet; w analizach podkreśla się, że kobiety mogłyby w większym stopniu pracować, gdyby miały bardziej przyjazne warunki łączenia ról rodzinnych i zawodowych. Z raportu pt. Ukryty potencjał polskiego rynku pracy. Kobiety nieaktywne zawodowo wynika, że aktualnie prawie 4 mln Polek w wieku 20–64

---

2 Próbę udzielenia odpowiedzi na to istotne pytanie podjęto w trzech ważnych monografiach o znamiennych tytułach: 1) *Nieodpłatna praca kobiet. Mity, realia perspektywy* – autorstwa Anny Titkow, Danuty Duch-Krzystoszek i Bogusławy Budrowskiej, Wydawnictwo IFiS PAN, Warszawa 2004; 2) *Kto rządzi w rodzinie. Socjologiczna analiza relacji w małżeństwie* – autorstwa Danuty Duch-Krzystoszek, Wydawnictwo IFiS PAN, Warszawa 2007; 3) *Tożsamość polskich kobiet. Ciągłość, zmiana, konteksty* – autorstwa Anny Titkow, Wydawnictwo IFiS PAN, Warszawa 2007.

3 Raport *Społeczna rola matki – wyzwania współczesnego macierzyństwa*. Raport z badania 2015, ROPS, Katowice. Raport dostępny na: <https://rops-katowice.pl>.

nie pracuje zawodowo z powodów podstawowych, którymi są: konieczność sprawowania opieki nad dziećmi (41%), zajmowanie się domem (27%), brak ofert pracy w okolicy (24%), brak kontaktów i znajomości (16%), stan zdrowia (16%). Kobiety oczekują elastycznego dnia pracy, możliwości wykonywania części pracy w domu, pracy w niepełnym wymiarze godzin, lepszej możliwości opieki dla dzieci poniżej 7 lat, pomocy od pozostałych członków rodziny w wykonywaniu obowiązków rodzinnych⁴. Krótko mówiąc, kobiety oczekują wsparcia instytucjonalnego ułatwiającego dokonywanie decyzji zawodowych i godzenia ról dokonanych z wyboru, a nie z konieczności. Większość sondaży i badań empirycznych z ostatnich lat potwierdza, że kobiety wysoko cenią wartość pracy zawodowej i niezależnie od warunków finansowych w swoim gospodarstwie domowym nie chcą z niej zrezygnować. Z badań CBOS wynika, że nawet gdyby ich partner zarabiał wystarczająco, to 52% kobiet nie zrezygnowałoby z pracy zawodowej. Taka postawa kobiet wobec pracy jest coraz powszechniejsza, gdyż w 2006 deklarowało ją 34%, a w 2013 już 44% kobiet (CBOS 2018/128, s. 3).

Jak wskazują portale poświęcone gospodarce i polityce zatrudnienia, aktywność zawodowa Polek w ostatnich trzech latach została zmniejszona na skutek uzyskania prawa do 500+. Oficjalne dane informują o spadku aktywności zawodowej kobiet w wieku 25–34 lata⁵. Aktualnie wskaźnik zatrudnienia w tym przedziale wieku wynosi 74,2% i jest na takim samym poziomie jak 2003 roku. W rodzinach, w których jest pobierane świadczenie 500+, aktywność zawodowa kobiet wynosi 69,7%, natomiast w rodzinach, które nie spełniają warunków, aby otrzymywać ten dodatek, wskaźnik zatrudnienia wynosi 89%. Według analityków, pobieranie tego dodatku wyraźnie obniżyło aktywność zawodową kobiet⁶, wręcz to świadczenie na powrót „udomowiło” dziesiątki tysięcy kobiet.

Kobiety na stanowiskach kierowniczych

Urlich Beck⁷ mówi o niedokończonym procesie indywidualizacji kobiet, którego konsekwencją są dylematy kobiet wynikające z odchodzenia od tradycyjnie pojętej roli w kierunku realizacji siebie w procesie indywidualizacji. Te dylematy

---

4 Raport przygotowany przez firmę Deloitte, na zlecenie Coca-Cola, *Ukryty potencjał polskiego rynku pracy. Kobiety nieaktywne zawodowo*. Raport jest dostępny na: www.se.pl/wiadomosci/polityka/szukajace-dane-dlaczego-polki-nie-pracuja-i-co-sie-stalo-gdyby-pracowac-zaczely-aa-Jm.GF-qZnW-U433.html, dostęp: 09.08.2018.

5 <https://www.money.pl/gospodarka/wiadomosci/arttykul/500-aktywnosc-kobiet-gus,18,0,2397714.html>, dostęp: 08.08.2018.

6 Według danych podanych na jednym z portali biznesowych spadek aktywności zawodowej młodych Polek jest niepokojący, albowiem jeśli opóźnią swój start zawodowy będą miały w przyszłości niskie emerytury. Z drugiej strony, dane z MRPiPS pokazują pozytywne strony świadczenia 500+ w postaci wzrostu wskaźnika urodzeń.

7 U. Beck, *Spółeczeństwo ryzyka. W drodze do innej nowoczesności*. Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2002, s. 161.

dotyczą kobiet, a nie mężczyzn, gdyż to one poszukują nowej tożsamości, a kariera zawodowa mężczyzn była i jest dosyć niezależna od sytuacji rodzinnej. U. Beck (2002, s. 161) twierdzi, że kobiety, wchodząc na rynek pracy, podlegają takim samym zasadom jak i mężczyźni, czyli konkurencji, współzawodnictwa, ryzyka niepowodzenia, ryzyka utraty pracy, konieczności podporządkowania się rygorom warunków pracy. Tę istniejącą prawidłowość potwierdzają kobiety, które osiągnęły sukces w karierze zawodowej, są one pewne, że musiały sprostać takim samym wyzwaniom i udowodnić, że posiadają takie same umiejętności jak mężczyźni.

Współcześnie dokonują się duże zmiany w postawach kobiet wobec pracy zawodowej i znaczenia pracy w życiu osobistym. Coraz częściej kobiety deklarują, że ich satysfakcja z pracy zawodowej jest jednocześnie satysfakcją osobistą. Czują się spełnione, wykonując ulubiony zawód lub wykonując pracę, która jest dobrze oceniana przez środowisko zawodowe oraz akceptowana przez krąg rodzinny. Kobiety współczesne dokonują coraz częściej samodzielnych wyborów życiowych i zawodowych. Praca zawodowa jest też dla nich przyjemnością i okazją do poznawania innych ludzi, a także sprzyja stawianiu sobie określonych zadań (Ostrouch-Kamińska 2011, s. 200–202). Przejawem przemian w pozycji zawodowej kobiet oraz przemian w aspiracjach jest zajmowanie miejsca w zawodach tradycyjnie przypisanych mężczyznom, również w sektorach rynkowych zdominowanych przez mężczyzn. Z wielu badań wynika, że kobiety szybciej od mężczyzn adaptują się do nowych sytuacji i zasad na rynku pracy oraz mobilizują się do zarabiania na utrzymanie swoich dzieci⁸. Dały temu wyraz w trudnych latach 90. XX wieku, decydując się na wykonywanie niskopłatnych prac, ale za to dostępnych w miejscu zamieszkania, aby łączyć zarobkowanie z obowiązkami domowymi.

O udanych karierach wypowiadają się kobiety przedsiębiorcze, które robią kariery poza granicami Polski i obalają mit o istniejących barierach. Według jednej z kobiet „Polki są przedsiębiorcze i świetnie dają sobie radę w każdych warunkach i wszędzie” (kosmetolog w Emiratach Arabskich w Dubaju). Według opinii Anny Kalaty pracującej w Indiach, świat współczesny jest otwarty i nie ma znaczących różnic w robieniu kariery przez kobiety⁹. Kilkanaście lat temu badacze zwracali uwagę na psychologiczne bariery tkwiące w postawach kobiet, które są obok stereotypów istotną przeszkodą w podejmowaniu ryzyka grania ról kierowniczych. Kobiety obawiają się utraty swej atrakcyjności, atrybutów kobiecości, odczuwają lęk przed odrzuceniem społecznym a również odczuwają obawy przed wysokim obciążeniem psychicznym czyli przed kosztami psychicznymi sukcesu¹⁰. Te bariery

---

8 Wskazuje na ten rodzaj powiązań wielu badaczy, między innymi E. Lisowska, *Równouprawnienie kobiet i mężczyzn w społeczeństwie*, Oficyna Wydawnicza Szkoły Głównej Handlowej, Warszawa 2008, s. 170–171.

9 www.polskie-radio.pl/42/273/Artykuł/2037255.Kobiety-w-meskich-zawodach-czuja-sie-coraz-lepiej, dostęp: 02.08.2018.

10 E. Mandal, *Podmiotowe i przedmiotowe konsekwencje stereotypów związanych z płcią*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2000, s. 65–69.

występują nadal, ale w mniejszym stopniu, o czym świadczą wskaźniki dotyczące zajmowania stanowisk kierowniczych.

Medialny obraz kobiet robiących kariery kierownicze jest raczej przychylny kobietom i stara się dostrzegać typowo „kobiece” walory kobiet, które sprzyjają sukcesowi. Można stwierdzić, że medialny świat jest otwarty na kariery kobiet, niezależnie od tego, czy jest to kariera szefowej korporacji, czy dużej prywatnej firmy, czy celebrytki. Niemnie zaznaczyć należy, że zdecydowanie przeważają obrazy kobiet ze świata mody, muzyki, niż ze świata nauki i techniki. Kryteria kariery są ustanawiane i konstruowane przez kulturę masową, a portale społecznościowe, strony internetowe poświęcone celebrytom dostarczają gotowych ramek pojęciowych, gotowych figur do skopiowania. W wyznaczaniu modnego wizerunku kobiety przodują kolorowe czasopisma i pomimo zróżnicowania poziomu kobiecych czasopism, celem głównym jest pokazywanie kobiet, które chętnie pokazują ubiór i atuty ciała niż walory intelektu czy charakteru. Uleganie modzie konsumeryzmu jest domeną nie tylko kobiet, ale właśnie im przypisuje się rolę aktywnej konsumentki. To właśnie do nich adresowane są poradniki, tygodniki, miesięczniki oraz treści specjalnie dedykowanych stron internetowych.

Medialny obraz kobiet robiących kariery kierownicze jest raczej przychylny kobietom i stara się dostrzegać typowo „kobiece” walory kobiet, które sprzyjają sukcesowi. Można stwierdzić, że medialny świat jest otwarty na kariery kobiet, niezależnie od tego, czy jest to kariera szefowej korporacji, czy dużej prywatnej firmy, czy celebrytki. Niemnie zaznaczyć należy, że zdecydowanie przeważają obrazy kobiet ze świata mody, muzyki, niż ze świata nauki i techniki. Kryteria kariery są ustanawiane i konstruowane przez kulturę masową, a portale społecznościowe, strony internetowe poświęcone celebrytom dostarczają gotowych ramek pojęciowych, gotowych figur do skopiowania. W wyznaczaniu modnego wizerunku kobiety przodują kolorowe czasopisma i pomimo zróżnicowania poziomu kobiecych czasopism, celem głównym jest pokazywanie kobiet, które chętnie pokazują ubiór i atuty ciała niż walory intelektu czy charakteru. Uleganie modzie konsumeryzmu jest domeną nie tylko kobiet, ale właśnie im przypisuje się rolę aktywnej konsumentki. To właśnie do nich adresowane są poradniki, tygodniki, miesięczniki oraz treści specjalnie dedykowanych stron internetowych.

Jak twierdzi Justyna Pokojska, autorka Raportu pt. *Kobiety w „męskich” zawodach*, kobiety inaczej sprawują funkcje kierownicze niż mężczyźni, albowiem patrzą gospodarskim okiem, nadmiernie skupiają się na drobiazgach i wkładają dużo pracy na każdym etapie działania; trudniej im również przychodzi komunikacja z personelem kobiecym, gdyż są zbyt łagodne. Badania stanowiące podstawę tego raportu zwracają też uwagę na inny element wpływający na różnice w relacjach na szczeblu kierowniczym. Mężczyźni mają swoje męskie tematy, natomiast kobiety na kierowniczych stanowiskach nie są chętne do prowadzenia rozmów typowo kobiecych, czyli o dzieciach i o domu itp. (Raport *Kobiety w „męskich” zawodach*, s. 19–20). Zatem, kobieta na kierowniczym stanowisku jest „elementem niepasującym zarówno

do męskiego grona dyrektorów, jak i kobiecego środowiska ich żon i partnerek”. J. Pokojska zwraca uwagę na zjawisko, które towarzyszy kobietom na wysokich stanowiskach – poczucie osamotnienia, gdyż poza pracą trudno im znaleźć „kumpla”, kolegę do rozmów. Badania te pokazują, że kobiety stawiające na karierę zawodową i pełnienie stanowisk kierowniczych mogą osiągnąć sukces wówczas, gdy mają wsparcie najbliższych, głównie męża lub partnera. Kobiety pełniące kierownicze funkcje i pokonujące trudności z tym związane, radzą sobie wybierając jedną z ról: 1) samotny żeglarz, 2) dryfujący okręt, 3) „na czubku góry lodowej”, 4) „ład na horyzoncie”, 5) wielozadaniowy nawigator, 6) niedoceniony kapitan, 7) wyzwolony pirat, 8) złęczony majtek (tamże, s. 30). Pomijając opis każdej z ról, stwierdzić należy, że określenia które proponuje autorka cytowanego raportu odpowiadają innym wynikom badań pokazujących, że kobiety piastujące funkcje kierownicze borykają się z większymi trudnościami aniżeli mężczyźni i muszą wykazać się większym stopniem determinizmu oraz większą aktywnością. Analizując wypowiedzi kobiet, można odnieść wrażenie, że ich sukces jest okupiony większym wysiłkiem, większą konsekwencją w działaniu. Nie bez znaczenia jest również wiedza i umiejętność jej „sprzedania”. Kobiety jako szefowe lepiej dobierają systemy nagradzania, lepiej obserwują reakcje pracowników, łatwiej wyznaczają poziom efektywności dla organizacji, skuteczniej wiążą system nagradzania z efektywnością i wnikliwiej analizują czynniki skuteczności nagród, mają personalne podejście do pracownika i troszczą się o jego zadowolenie (Pływaczewska 2000). Kobiety mają najbardziej odpowiednie cechy na sprawowanie roli szefa, albowiem potrafią trafnie oceniać podwładnych, mają osobiste podejście do pracownika. Potwierdzają to również inne wyniki badań nad kobietami w roli menedżera (Raport *Kobiety w męskich zawodach*).

Z badań *Women in Business 2017* wynika, że kobiety polskie są w światowej czołówce pod względem piastowania stanowisk menedżerskich, gdyż Polska znajduje się pod tym względem na trzecim miejscu, mając wskaźnik 40%. W ostatnich trzech latach nastąpił wyraźny wzrost, albowiem kształtował się na poziomie 34–37%. Ten wzrost jest niewątpliwie wskaźnikiem rosnących aspiracji zawodowych kobiet, ale, jak twierdzą analitycy awansów, kobiety nadal dość rzadko dochodzą do najwyższych pozycji w firmach, albowiem tylko 8% piastuje te najważniejsze stanowiska¹¹. Zatem, operując wskaźnikiem „stanowisko kierownicze” nie można wnosić, że jest to najwyższe z możliwych stanowisk w danej firmie, ale jedno z możliwych. Faktycznym potwierdzeniem braku „szklanego sufitu” czy „lepiej podłogi” jest możliwość zdobywania najwyższych stanowisk w danym miejscu pracy, a nie tylko stanowiska kierowniczego, albowiem jest ogromna różnica między stanowiskiem dyrektora czy prezesa, a zwykłym kierownikiem działu. Badania empiryczne dowodzą, że stereotypy związane z płcią są obecne nie tylko w postawach mężczyzn,

---

11 Dane zawarte w artykule o charakterystycznym tytule: *Szach-mat dla feministek! Jednoznaczny raport „Women in Business 2017”. Polska wzorem sfeminizowania biznesu. Niemcy daleko w tyle...* Artykuł dostępny na <https://wpolityce.pl/swiat/330308-szach-mat-dla-feministek-jednoznaczny-raport-women-in-business-2017-polska-wzorem-sfeminizowania-biznesu-niemcy-daleko-w-tyle.pdf>

ale również w postawach samych kobiet, które jeśli odnoszą sukcesy, to w pewnym sensie tłumaczą się, że nie są typowymi kobietami i że odbiegają od społecznych wyobrażeń roli kobiety. Jak pisze Ivetta Andruszkiewicz, kobiety podsumowujące swoje sukcesy twierdzą, że tak naprawdę w życiu ważne jest coś zupełnie innego, tym samym umniejszają swoje dokonania¹². Kobiety obawiają się utraty swej atrakcyjności, atrybutów kobiecości, odczuwają lęk przed odrzuceniem społecznym, a również odczuwają obawy przed wysokim obciążeniem psychicznym czyli przed kosztami psychicznymi sukcesu¹³.

Czy z perspektywy ostatnich kilku lat sytuacja uległa zmianie? Według wskaźników ilościowych podawanych w oficjalnych statystykach zwiększa się procentowy udział kobiet na stanowiskach kierowniczych, wzrasta liczba kobiet zaangażowanych w działalność polityczną oraz zrzeszeniową. Wzrasta stopniowo liczba kobiet zatrudnionych w zawodach typowo męskich. Motywacja kobiet w dążeniu do sukcesu zawodowego jest głównym czynnikiem pozwalającym na realizację ambitnych planów. Kobiety muszą mieć świadomość własnych mocnych stron aby odnieść sukces, szczególnie dotyczy to kobiet, które pełnią stanowiska publiczne. To stwierdzenie badaczek analizujących cechy kobiet, które są niezbędne w piastowaniu takich stanowisk (Budrowska, Duch-Krzystoszek, Titkow 2003).

Kobiety w męskich zawodach

Z interesujących danych pochodzących z Raportu pt. *Kobiety w męskich zawodach*, a opartych na badaniach przeprowadzonych na reprezentatywnej próbie wynika, że za typowo męskie uznano takie zawody jak: kierowca (66%), automatyk/robotyk (65%), inżynier energetyk (64%), programista (59%), projektant budownictwa (58%) (tamże s. 10). Stereotypowe jest też widzenie stanowisk kierowniczych, bowiem w opinii Polaków, kierownicze funkcje przypadać powinny mężczyznom, jedynie funkcja dyrektora ds. personalnych częściej wskazywana była jako „kobieca” (tamże s. 12). Za typowo kobiece uznano takie zawody jak: projektant wnętrz (53%), farmaceuta (53%), pracownik socjalny (50%), recepcjonista (48%), pielęgniarka (45%). Badania pogłębione przeprowadzone wśród kobiet, które zrobiły karierę w męskich zawodach wynika, że zadecydowały w ich przypadku następujące czynniki: determinacja i pasja, wielki apetyt na życie, głód nowości, chęć osiągnięcia czegoś więcej, zachęta ze strony innych kobiet, umiejętność myślenia interdyscyplinarnego, chęć sięgania po nowe wyzwania, duża doza wolności w domu rodzinnym,

---

12 Na to zjawisko wyraźnie wskazują inni badacze postaw kobiet. Zob. I. Andruszkiewicz, *Stereotypy pracy zawodowej kobiet w Polsce i UE*, w: M. Musiał-Karg (red.) *Kobiety we współczesnej Europie, Rola i miejsce kobiet na rynku pracy, w polityce i w społeczeństwie*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2009, s. 31.

13 Powody podane przez Ewę Mandal są nadal aktualne w postawach kobiet, ale nie zawsze kobiety przyznają się otwarcie do lęków związanych z odrzuceniem – szczególnie ze strony kręgu towarzyskiego i rodzinnego. Zob. E. Mandal, *Podmiotowe i przedmiotowe konsekwencje...*, s. 65–69.

możliwość samodzielnego dokonywania wyborów życiowych (tamże s. 15–16). Cytowane badania potwierdziły, że kobiety robiąc karierę w zawodach męskich musiały udowodnić, że mają kompetencje, są zdeterminowane, są dość odporne na krytykę i mają poczucie pewności. W cytowanym raporcie zwrócono uwagę na istotny fakt, otóż istnieje nadal stereotypowe wyobrażenie o kobiecie na wysokim stanowisku, co nie ułatwia jej pełnienia codziennym obowiązków. Kobieta menedżer jest utożsamiana z wizerunkiem „wyrozumiałego, litościwego pana”, który chętnie wysłucha i wesprze pomocą (tamże s. 18).

Większe zainteresowanie zawodami męskimi nastąpiło w okresie dużego bezrobocia w Polsce, wówczas zaradne Polki starały się zdobyć jakąkolwiek pracę, szczególnie w województwach, które jeszcze kilka lat temu miały wysoki wskaźnik bezrobocia. W lokalnych mediach aspiracje kobiet związane z przyjmowaniem stanowisk przypisanych tradycyjnie mężczyznom wywoływały zdziwienie, ale i uznanie. Komentowano, że kobiety chętnie decydują się na prace wymagające męskich kwalifikacji i odwagi. Według jednej z lokalnych gazet, kobiety nie boją się wykonywać prac, które nie tylko przypisane są do płci męskiej, ale prac wymagających refleksu, siły i odporności na niewygody. W obrazie publicystycznym, kobiety imające się męskich zawodów są nie tylko chętne do wykonywania trudnych prac fizycznych, ale są przede wszystkim bardzo rzetelne i kompetentne. Jeszcze kilka lat temu trudno było znaleźć kobietę w zawodzie operatora dźwigu budowlanego, dzisiaj w tym zawodzie pracuje już około 30 kobiet. W tym zawodzie liczą się takie cechy jak: solidność, dokładność, odpowiedzialność i koncentracja, to cechy kobiece, jak twierdzi Ewa Rogowska – autorka artykułu o kobietach pracujących w tym zawodzie. Na stronach internetowych jest sporo informacji o karierach kobiet w różnych zawodach, ale coraz częściej porusza się zagadnienie wkraczania kobiet na tereny zarezerwowane dla mężczyzn. Świadczy to niewątpliwie o większej świadomości kobiet i większej odwadze w podejmowaniu samodzielnych decyzji zawodowych oraz osobistych. Co więcej, w tych wyborach czynnikiem istotnym jest odpowiedzialność za status ekonomiczny rodziny.

Anthony Giddens uważa, że prawie we wszystkich kulturach role męskie są lepiej cenione i nagradzane od żeńskich i prawie we wszystkich kulturach głównie kobiety ponoszą odpowiedzialność za opiekę nad dziećmi i za prace domowe, co rzecz jasna, prowadzi do nierówności społecznych. Ale sytuacja ulega stopniowej zmianie, albowiem przytoczone przykłady sięgania przez kobiety do zawodów wysokoopłacanych dowodzą, że kobiety wybierają coraz częściej zawody trudne w sensie wysiłku fizycznego, nie tylko z powodów finansowych, ale z autentycznych zainteresowań i z chęci udowodnienia, że i w takich zawodach radzą sobie tak samo jak mężczyźni.

Kobiety coraz chętniej wchodzą w sferę szczególnie zarezerwowaną dla mężczyzn, czyli do służby wojskowej. Zawodową służbę wojskową we wszystkich korpusach pełni aktualnie 6083 żołnierzy-kobiet, co stanowi 6% wszystkich żołnierzy zawodowej służby wojskowej. W roku 2017 było ich prawie pięć tysięcy (4966),

zajmują one również stanowiska dowódcze, studiują coraz chętniej na uczelniach wojskowych. Według wypowiedzi kobiet pełniących służbę wojskową starają się walczyć ze stereotypami oraz ze zwyczajami panującymi w takim specyficznym miejscu pracy jak jednostka wojskowa. Według danych oficjalnych najwięcej kobiet pełni funkcje: dowódcy plutonu (191 kobiet), dowódcy drużyny (164 kobiety), dowódcy kompanii (80 kobiet), grupy ewakuacji medycznej (24 kobiety) i inne funkcje dowódcze (15 kobiet). Niewątpliwie, istotnym czynnikiem otwierającym kariery zawodowe w wojsku jest możliwość podejmowania przez kobiety studiów na uczelniach wojskowych – w szkołach wojskowych, akademiach wojskowych, wyższych szkołach oficerskich i podoficerskich. Ta możliwość pojawiła się dość późno, bo dopiero w 1999 roku, a aktualnie (według stanu z 31.12.2017) na uczelniach wojskowych studiuje 308 kobiet, przy czym najwięcej na Wojskowej Akademii Technicznej (217 kobiet). Kobiety biorą również udział w niebezpiecznych misjach wojskowych, co oznacza, że bardzo poważnie traktują swoje miejsce w wojskowej służbie, ale też muszą walczyć ze stereotypami i nie tylko z niepasującymi mundurami, również z przejawami przemocy fizycznej i psychicznej (www.wojsko-polskie.pl).

Warto dodać, że zwiększa się obecność kobiet w nauce, ale głównie w roli studentek i doktorantek, natomiast na stanowiskach profesorskich jest ich znacznie mniej, tylko co piąta osoba z tytułem profesorskim to kobieta. Dysproporcje są szczególnie widoczne w naukach technicznych. Z Raportu pt. *Piękne umysły – rola kobiet w świecie nauki* wynika, że kobieta-naukowiec kojarzy się Polakom z takimi zawodami, jak: biolog (50,3%), farmaceuta (45%), chemik (37,8%), technik laboratoryjny (31,1%), doktor (28,6%), badacz (19,5%). Najrzadziej kojarzy się z takimi męskimi zawodami, jak: inżynier, astronom, pracownik IT. W opinii Polaków kobiety w nauce nie zajmują wysokich stanowisk, gdyż nie są wspierane przez szefów firm, w których pracują; przeszkodą są również czynniki kulturowe, a najwyższe stanowiska zajmują zwyczajowo mężczyźni. Polacy uważają, że kobiety nie mają oparcia w partnerach życiowych. Zdecydowana większość badanych Polaków wyraziła opinię, że kobietom potrzebna jest kariera dla realizacji własnych celów (72%), nawet kosztem rezygnacji z życia rodzinnego (tak twierdzi 46,1% badanych). Polaków specjalnie nie dziwi fakt, że w nauce jest zbyt mało kobiet, gdyż uważają oni, że zmiany wymagają czasu (72,3%), ale zaledwie kilka procent (7,6%) określiło ten stan obecny jako niekorzystny dla nauki (Raport *Piękne umysły – rola kobiet w świecie nauki*).

Badania nad udziałem kobiet w nauce pokazują, że istnieje względna równowaga płci w obrębie nauk humanistycznych, chemicznych, medycznych oraz rolniczych i leśnych, ale istnieje wyraźna przewaga mężczyzn w obrębie nauk ścisłych, a w szczególności w takich jak: mechanika, budownictwo, architektura, górnictwo, energetyka, elektronika i informatyka (Młodożeniec, Knapieńska 2013, s. 56). Zatem, wyobrażenia Polaków o kobiecie zajmującej się nauką są potwierdzone faktami społecznymi.

Na podstawie ostatniego przykładu aktywności kobiet można stwierdzić, że wprawdzie przestrzeń pozadomowa jest teoretycznie coraz bardziej otwarta, ale kobiety nastawione na robienie kariery zawodowej – w zależności od typu środowiska zawodowego oraz społecznego, muszą nadal wkładać więcej wysiłku w pokonywaniu trudności, aby odnieść sukces. Świadczą o tym badania potwierdzające wysiłek inwestowany przez francuskie menedżerki (Guillaume, Pochwic 2009), a także badania nad wymaganiami stawianymi kobietom w nauce, które aspirują do funkcji kierowniczych (Młodożeniec, Knapińska 2013, s. 63).

Kobiety w przestrzeni politycznej i organizacyjnej

Aktywność społeczna kobiet jest najczęściej charakteryzowana przez wskaźniki obecności kobiet w rolach politycznych i społecznych oraz w działalności organizacyjnej. Wprawdzie problematyka ta jest dość intensywnie podejmowana przez grono badaczy w Polsce, to jednak nie wszystkie czynniki utrudniające ten rodzaj aktywności są rozpoznane, często też badacze bazują na stereotypach dotyczących płci i powtarzają te same błędy metodologiczne w badaniach diagnozujących słabą aktywność kobiet.

Aktywność kobiet w sferze publicznej jest mierzona funkcjami dostępnymi dla kobiet, zaś sama obecność kobiet w tej przestrzeni jest możliwa do zbadana za pomocą wielu wskaźników. Jednym z nich jest wskaźnik udziału kobiet w sejmie i senacie. Wprawdzie udział kobiet w każdej kolejnej kadencji sejmu jest większy, to jednak generalnie daleko jest do pełnego równouprawnienia w tym zakresie. Według aktualnych danych, kobiety stanowią 27% wszystkich posłów, natomiast kobiety pełniące funkcję senatorów tylko 13% ogółu składu senatu. Według badaczy istotą małej liczebności kobiet w senacie jest mechanizm jednomandatowych okręgów wyborczych. Zasada ta ma negatywny wpływ na równość płci w wyborach. Wybory w 2015 roku pokazały jednak, że kobiety mogą być liderkami w kampanii wyborczej. Kobiety grające rolę liderek były przedstawiane jako kandydatki do ważnej funkcji – premiera i były też „reklamowane” jako ekspertki oraz osoby mające cechy przywódcze. Wprawdzie do sejmu dostała się rekordowa (jak do tej pory) liczba kobiet, to jednak polityka oficjalna rządu wyraźnie zmierza w kierunku przywrócenia tradycyjnych ról kobiecych, i jak konstatują autorki opracowania na ten temat, analiza programu rządu nie wskazuje, aby równość płci była dla niego priorytetem. Autorki podpowiadają i postulują studia nad pozycją i działaniami polityczek partii prawicowych (Chelstowska i in. 2015).

W ostatnich kilkunastu latach ukazało się kilka ważnych publikacji podejmujących problem dość słabej obecności kobiet w przestrzeni publicznej, a raczej nieobecności szczególnie w polityce, w mediach i na rynku pracy. Według Jolanty Gładys-Jakóbk, wobec różnego rozumienia sfery publicznej oraz wiążących się z tym pojęciem uprawnień, przyjęcie określonego stanowiska pociąga za sobą konieczność definiowania praw jednostek (Gładys-Jakóbk 2012). Wskazuje ona, że

przyjęcie propozycji rozumienia demokracji według A. Giddensa, polegającej na tym, że rozbudowywanie demokracji stwarza szanse dla tworzenia i organizowania przestrzeni prywatnej a także wymaga szacunku do innych ludzi. To trudny warunek do spełnienia dla wyznawców tradycyjnego podziału obowiązków według płci. To też trudny problem w tworzeniu prawdziwych podstaw społeczeństwa obywatelskiego (Misztal 2014, s. 113–121).

Badacze wskazują, że zmienia się świadomość kobiet w zakresie znaczenia sfery pozadomowej, gdyż dostrzegają one korzyści płynące z aktywnej obecności w przestrzeni publicznej. Najistotniejszym czynnikiem stymulującym do działań w przestrzeni publicznej jest satysfakcja i poczucie sensowności działań, a także otrzymywane wsparcie ze strony najbliższego środowiska lokalnego. Jak twierdzi Justyna Kowalczyk, przyzwolenie społeczne na wchodzenie kobiet w sferę publiczną jest mile widziane przez środowiska kobiece i organizacje sprzyjające kobietom, ale z drugiej strony uspołecznienie kobiet jest niechętnie widziane przez środowiska, które w aktywności kobiet widzą zagrożenie prawdziwych wartości. Wyjście poza sferę prywatną może przysporzyć kobiecie opinię liberałki, feministki, kobiety nie w pełni wartościowej (Kowalczyk 2009:24). Trudno się zgodzić z takim wnioskiem, albowiem jak świadczą przykłady zaangażowania kobiet w akcje protestacyjne przeciwko ograniczeniu ich praw, wychodzą one dość spontanicznie w przestrzeń publiczną w roli demonstrantek i śmiało wyrażają swoje stanowisko. Kobiety coraz częściej obejmują ważne funkcje w swoich środowiskach lokalnych, o czym świadczą informacje prasowe, reportaże o kobietach pełniących funkcję sołtysa, o kobietach aktywnie walczących w roli radnej. Z wypowiedzi kobiet „walczących” o poprawę sytuacji w środowisku lokalnym wynika, że kobiety łatwiej wychwytyują niekonsekwencje w postawach polityków, ich pozorną troskę o rozwiązywanie problemów w społeczności lokalnej.

W dyskursie publicystycznym, kobiety w świecie polityki są bardziej niż mężczyźni narażone na krytykę – szczególnie pod kątem wpasowania się w oczekiwany model kobiety. Ciągłe w tym dyskursie zwraca się uwagę na różnice między kobietami i mężczyznami i poszukuje odpowiedzi na pytanie, czy kobiety są jakieś inne. To powrót, a raczej kontynuacja klasycznej już linii poszukiwań zmierzających do wykrycia, gdzie tkwią przyczyny niezbyt licznego udziału kobiet w polityce. W dyskursie tym zwraca się uwagę na pewną, ale szkodliwą dla kobiet „praktykę” w zachowaniach. Kobiety, według Ewy Wilk (2017), często popełniają błędy, które tworzą listę zachowań autodestrukcyjnych: 1) zachowują się infantylnie, są słodkie, ale kapryśnie, 2) emocje wyrażają impulsywnie, są egzaltowane, 3) tłumią w sobie gniew i złość, bo stereotyp wymaga, aby były wyrozumiałe, łagodne i wylewne, 4) eksponują swoją seksualność w każdych warunkach i akceptują adorację – to forma władzy kobiet nad mężczyznami, 5) dają się zjednać prezentami i komplementami, tym samym wpisują się w potoczne widzenie kobiet jako istot próżnych, chciwych i wyrachowanych, 6) popadają w słowotoki, są gadatliwe, 7) chichoczą, śmieją się bez sensu, bo to takie kobiece, 8) adorują mężczyzn, nie dając im odczuć, że mają

przewagę intelektualną, czyli grają „słodką idiotkę”, 9) udają, że nie znają się na polityce, sytuacji międzynarodowej, sporcie, mapach i rachunkach, albo zaczynają się tym interesować, aby stać się partnerką dla mężczyzny (jest tutaj wyraźna sugestia, że nie robią czegoś dla siebie, ale dla kogoś, co potwierdza stereotyp, że są dawcami a nie biorcami w praktyce życiowej), 10) eksponują swoją niechęć do innych kobiet, gdyż z „natury” nie lubią kobiet. E. Wilk zwraca uwagę na dość powszechne zjawisko oceniania kobiet i wszechpanujący zwyczaj porównywania kobiet z mężczyznami, rolę stereotypów, w których ugrzęźli mężczyźni i same kobiety. Kobiety mają świadomość, że nadal istnieje wiele krzywdzących i stereotypowych wyobrażeń na ich temat, starają się je zwalczać poprzez stosowanie różnych strategii. Warto w tym miejscu podkreślić, że to zagadnienie powinno stanowić regularny przedmiot badań.

Kobiety pełniące role ważne w polityce są pod szczególnym okiem krytyki i wszelkie potknięcia w publicznych odsłonach są natychmiast komentowane, stąd ich świadomość, że muszą te funkcje wypełniać solidnie i sprostać dość pokrętnym regułom uprawiania gry politycznej. W dość powszechnym mniemaniu „polityka przyciąga ludzi pragnących zbić osobisty kapitał. Stronią zaś od niej ci, dla których wartością jest dobro publiczne” (Misztal 2014, s. 122). To może być jedna z wielu przyczyn, dlaczego kobiety tak niechętnie uczestniczą w męskim świecie polityki.

Kobiety w rolach aktywistek społecznych są dość słabo zbadane, ale zjawisko wychodzenia ze sfery prywatnej do sfery publicznej nie zostało zahamowane, wręcz przeciwnie, im bardziej kobiety odczuwają dowody ograniczania im praw w samodecydowaniu o prokreacji, miejscu pracy, wolności osobistej, wolności słowa, tym bardziej czują się zmotywowane do wychodzenia na forum publiczne. Kobiety polskie jak wskazują doświadczenia z ostatnich kilku lat potrafią walczyć o swoje prawa i są zmobilizowane i konsekwentne¹⁴.

W wydanej przed kilku laty monografii wieloautorskiej trzy badaczki będące w roli redaktorek¹⁵ też wskazują wyraźnie na walory prowadzenia badań oraz uprawiania refleksji dotyczących różnych wymiarów i kategorii badań genderowych.

---

14 Na wielu stronach internetowych poświęconych kwestiom kobiecym jest sporo artykułów informujących o aktywności kobiet w protestach przeciwko łamaniu zasad demokracji, o aktywności kobiet w protestach przeciwko zaostrzeniu ustawy przeciw aborcynnej. Również o protestach kobiet przeciwko odbieraniu im prawa do samodecydowania o prokreacji. Szczególnym echem odbił się w mediach udział kobiet w „czarnych protestach” 3 października 2016 roku – w formie 143 zgromadzeń osób protestujących, również podczas drugiego protestu, który był zorganizowany 24 października. Na drugim z nich poszerzono kontekst o równouprawnienie płci oraz o przeciwdziałanie przemocy wobec kobiet. Opinie Polaków są w tej kwestii podzielone. Wiedzę o „czarnych protestach” posiada blisko 90% Polaków, 59% kobiet i 49% mężczyzn twierdzi, że są one formą walki o równe prawa. Generalnie przeważa opinia, że kobiety w Polsce nie są dyskryminowane. Akceptacja protestów jest skorelowana z sympatiami politycznymi (*Polacy o prawach kobiet, „czarnych protestach” i prawie aborcyjnym*, Komunikat CBOS nr 165, Warszawa 2016, s. 15–16).

15 Zob. K. Slany, J. Struzik, K. Wojnicka, (red.) *Gender w społeczeństwie polskim*, Wydawnictwo NOMOS, Kraków 2011. Książka ta podejmuje najważniejsze zagadnienia związane z nierównościami ekonomicznymi, segregacją płacową i zawodową, nieobecnością w sferze polityki i władzy.

W przekonaniu tych badaczek, gender ujawnia te obszary, w których płeć jest „produkowana” przez określone ideologie, stosunki polityczne, historyczne i ekonomiczne. I właśnie tak pojmowana płeć stanowi wyzwanie dla budowania demokratycznego i sprawiedliwego porządku społecznego. Redaktorki te we wprowadzeniu do wspomnianej monografii wyrażają nadzieję, że „książka może stać się także swobodnym drogowskazem dla społecznych inicjatyw podejmowanych w celu budowania społeczeństwa obywatelskiego, opartego na zasadach równości i sprawiedliwości płci” (Slany, Struzik, Wojnicka 2011, s. 16). W tej pracy na szczególną uwagę zasługuje stanowisko Barbary Gąciarz (2011, s. 311–330), która wyraża nadzieję, że jej rozważania przyczynią się do poszukiwania takiego rozwiązania kwestii równości płci w Polsce, które zapewni osiągnięcie trwałych i rzeczywistych rezultatów. Skupia ona uwagę na dwóch istotnych przeszkodach w rozwiązywaniu problemu kobiecego: hipokryzji oraz przywiązaniu do tradycjonalizmu i wskazuje wyraźnie na brak spójnej polityki wzmacniającej tradycyjną rodzinę i brak sprawnych mechanizmów absorpcji przez rynek kapitału ludzkiego. W jej opinii, w aktualnej polityce istnieje rozdział pomiędzy deklaracyjną akceptacją wartości, norm i rozwiązań prawnych, które zapewniają realne równouprawnienie płci a faktycznie realizowanymi działaniami, zaś najważniejszymi elementami polityki jest ograniczanie sektora publicznego i zmniejszanie finansowania usług publicznych. Wymieniona badaczka wymienia elementy ideologii, które w jej opinii charakteryzują polskie elity polityczne: antyegalitaryzm, konserwatywny populizm ekonomiczny i społeczny. Warto zwrócić uwagę na fakt, że zostało to stwierdzone siedem lat temu i trudno nie pokusić się o komentarz, że wypowiedź ta nie straciła na aktualności, a nawet nabrała większej wyrazistości.

W kontekście dyskusji nad przeszkodami, które utrudniają obecność kobiet w przestrzeni publicznej (raczej instytucjonalnej) zostały już udzielone wszystkie odpowiedzi – co blokuje kobietom dostęp do zawodów i funkcji zapewniających wyższy status społeczny. Na podstawie wnikliwej analizy trudności ograniczających kobiety stwierdzono, że za karierą kobiety prawie zawsze stoi wybór pomiędzy pracą a rodziną, czego nie doświadczają mężczyźni. W przypadku mężczyzny, małżeństwo i rodzina są traktowane jako czynnik pozytywny, zaś w przypadku kobiety odwrotnie. Istnienie podwójnych standardów w wielu przedsiębiorstwach jest regułą i kobiety mają świadomość istnienia tej bariery (Budrowska 2003, s. 62). Kobiety były i są nadal pod wpływem nakazów kulturowych, które być może w niektórych środowiskach zawodowych nie są oficjalnie brane pod uwagę, ale to tylko pozory.

Poruszając zagadnienie pozadomowych ról pełnionych przez kobiety nie można pomijać faktu, że kobiety tworzą bardzo zróżnicowaną kategorię, a w zasadzie kategorie o różnych aspiracjach, różnych możliwościach samorealizacji. Nie można zakładać, że kobiety realizujące się tylko w obrębie gospodarstwa domowego są niechętnie nastawione do pełnienia funkcji w przestrzeni organizacyjnej czy instytucjonalnej. Jeśli mają aspiracje społecznikowskie i prospołeczną postawę, to znajdują czas aby je realizować. Kobietom oddającym się pasji pomagania innym

należy poświęcić odrębne opracowanie wskazując na czynniki ułatwiające i utrudniające wchodzenie w role organizatorek ruchów społecznych, organizacji społecznych oraz fundacji nastawionych na pomaganie innym. Warto jednak wskazać, że stereotypowo aktywność społeczno-organizacyjna i społecznikowska jest przypisywana kobietom, które odłączyły się od roli czynnej matki – kobietom, których dzieci usamodzielniały się. A działalność społeczna takich kobiet jest interpretowana jako panaceum na pojawienie się poczucia osamotnienia lub braku innych zajęć. To wprawdzie stereotyp, ale badania Beaty Trzop potwierdzają, że kobiety w wieku 50 plus mają szanse na zmiany, jeśli przygotowują na te zmiany swoje środowisko rodzinne. Zmiany te będą wymuszone przez dłuższą aktywność zawodową kobiet (Trzop 2013, s. 374). Kobieta spełniona jest najczęściej definiowana poprzez role rodzinne – jeśli kobiety „pozbywają się” obowiązków rodzinnych i zaczynają żyć dla siebie, osiągają wówczas spełnienie na poziomie potrzeb poznawczych, intelektualnych i estetycznych. Kobiety dojrzałe, to kobiety które osiągnęły pewną pozycję, mądrość życiową i doświadczenie życiowe. Można zatem wnioskować, że aktywność pozadomowa kobiet może okazać się szczególnie preferowanym sposobem na poczucie zadowolenia z dokonanego wyboru. Na marginesie warto dodać, że kobiety w wieku dojrzałym są rzadko przedmiotem badań socjologicznych, a szkoda, bowiem pełnią one szersze spektrum ról rodzinnych i społecznych niż kobiety w młodym wieku i ich chęć wyjścia w sferę pozadomową może pociągać za sobą konieczność negocjowania z członkami rodziny zakresu „swobody” w typowych, codziennych obowiązkach domowych.

Zakończenie

Kluczowym czynnikiem rozstrzygającym o aktywności w przestrzeni pozadomowej jest postawa kobiety wobec wartości i jeśli preferuje ona tradycyjną rolę kobiety spełniającej się w macierzyństwie, to istnieje duże prawdopodobieństwo, że w tej roli będzie czuła się spełniona. Podkreślić należy, że kobiety poszukujące uznania w najbliższym środowisku będą kierowały się w stronę wartości w nim preferowanych i uznawanych. Dzieje się tak w rzeczywistości, o czym świadczą wyniki badań zawarte w cytowanym wcześniej Raporcie o społecznej roli matki¹⁶. Brakuje nadal badań ukazujących istnienie rozbieżności między ambicjami kobiet a możliwościami ich realizacji w środowiskach tradycyjnie definiujących rolę kobiety i narzucających ich realizację. Słusznie postuluje jedna z badaczek aktywności kobiet w przestrzeni publicznej – Jolanta Gładys-Jakóbk (2012, s. 72), aby ciągle monitorować, czy kwestie kobiece nie ulegają marginalizacji, czy nie są pomijane jako mniej istotne z punktu widzenia rozwoju społecznego. Szybkie reagowanie na łamanie prawa leży nie tylko w interesie kobiet, lecz także mężczyźni. Na podkreślenie zasługuje fakt,

---

¹⁶ Raport *Społeczna rola matki – wyzwania współczesnego macierzyństwa*. Raport z badania 2015, ROPS, Katowice. Raport dostępny na: <https://rops-katowice.pl>

że postulat ten został opublikowany sześć lat temu i wówczas sytuacja wyglądała znacznie korzystniej dla kobiet niż dzisiaj.

Odpowiadając na pytanie, co nowego pojawia się nurcie problematyki kobiecej, stwierdzić należy, że kontynuowana jest dyskusja nad niewystarczającą obecnością kobiet w przestrzeni publicznej przy jednoczesnym dość widocznym, oficjalnym kursie politycznym promującym wizerunek kobiety udomowionej i skoncentrowanej na dzieciach. Nie słabnie medialnie propagowany wizerunek kobiety-konsumentki, nabywającej produkty dla rodziny, ale i też dbającej o swoje samopoczucie, zgodnie z hasłem, że kobieta jest „tego warta”. Można odnieść wrażenie, że kobieta zajmuje coraz ważniejsze miejsce w społeczeństwie, ale w kontekście odbiorcy treści. Kobiety polskie uczestniczą zatem w procesie, który wyraźnie zaznaczył się w ciągu dwóch dekad przemian transformacyjnych. Przemiany w rolach kobiecych były wówczas w dużym stopniu efektem oddziaływań wzorów lansowanych przez kulturę masową, kulturę konsumpcji a także przez twarde reguły rynku pracy. Zmuszały one kobiety do inwestowania w siebie, czyli do podnoszenia kwalifikacji oraz własnej atrakcyjności. Temu procesowi poddawały się głównie kobiety młode, które świadomie inwestowały w role pozarodzinne – role nagradzane finansowo, będące źródłem lepszego samopoczucia i satysfakcji towarzyskiej. Kobiety te silnie akcentowały swoją wartość osobistą, umiejętności organizatorskie i decyzyjne. Konsekwentnie też zmieniały tradycyjny wizerunek kobiety na wizerunek kobiety aktywnej, świadomej swych atutów, dążącej do osiągnięcia sukcesu zawodowego i sukcesu w osiągnięciu harmonii we wszystkich pełnionych rolach (Kotlarska-Michalska 2010, s. 524–525). Z perspektywy już trzech dekad, jakie upłynęły od zmiany ustrojowej, można stwierdzić, że przestrzeń pozadomowa nadal łatwiej otwiera się w sferze zawodowej i organizacyjnej, ale ciągle jest limitowana w sferze partyjnej, korporacyjnej. Świadczy to o tym, że kobiety chcące realizować się w szeroko rozumianej sferze pozadomowej muszą pokonywać takie same przeszkody jak mężczyźni (aspirując do zawodów męskich), ale muszą też pokonywać siłę stereotypów, gdy pragną pełnić funkcje prestiżowe i związane z władzą

Bibliografia

- Andruszkiewicz I. (2009). *Stereotypy pracy zawodowej kobiet w Polsce i UE*, w: M. Musiał-Karg (red.), *Kobiety we współczesnej Europie. Rola i miejsce kobiet na rynku pracy, w polityce i w społeczeństwie*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Beck U. (2002). *Społeczeństwo ryzyka. W drodze do innej nowoczesności*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR.
- Budrowska B., Duch-Krzystoszek D., Titkow A. (2003). *Dyskryminacja i jej wieloznaczności. Realne szanse kobiet*, w: A. Titkow (red.), *Szklany sufit. Bariery i ograniczenia karier kobiet*. Warszawa: Instytut Spraw Publicznych, s. 195–214.
- Chełstowska A., Druciarek M., Nizińska A., Skoczylas N. (2015). *Udział kobiet w wyborach parlamentarnych w 2015 roku. Wyniki monitoringu Obserwatorium Równości Płci*. Warszawa: Instytut Spraw Publicznych.

- Duch-Krzyszczak D. (2007). *Kto rządzi w rodzinie. Socjologiczna analiza relacji w małżeństwie*. Warszawa: Wydawnictwo IFiS PAN.
- Fuszara M. (2010). *Kobiety w polityce w okresie transformacji w Polsce*, w: M. Frąckowiak-Sochańska, S. Królikowska (red.), *Kobiety w polskiej transformacji 1989–2009. Podsumowania, interpretacje, prognozy*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, s. 19–41.
- Gąciarz B. (2011). *Praca kobiet w Polsce: od egalitarnego przymusu ekonomicznego do elitarnego swobody wyboru i powszechnej nierówności statusu*, w: K. Slany, J. Struzik, K. Wojnicka (red.), *Gender w społeczeństwie polskim*. Kraków: Wydawnictwo NOMOS, s. 311–330.
- Giddens A. (2004). *Socjologia*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Gładys-Jakóbk J. (2012). *Kobiety w przestrzeni publicznej*. Kwartalnik Kolegium Ekonomiczno-Społecznego. Studia i Prace/ Szkoła Główna Handlowa, nr 3, s. 55–72.
- Guillaume C., Pochwic S., (2009). *What would you sacrifice. Access to top management and the work-life balance*, *Gender, Work & Organization* 16 (1), s. 14–36.
- Klimczak-Ziółek J. (2006). *Kobiecość jako konstrukt kulturowy dyskursu medialnego*, w: E. Jurczyńska-McCluskey, K. Piątek (red.), *Między tradycją a nowoczesnością. Współczesna kobieta z perspektywy socjologicznej*. Bielsko-Biała: Akademia Techniczno-Humanistyczna.
- Komunikat CBOS (2018). *Kobiety i mężczyźni na rynku pracy*. Warszawa: CBOS, nr 128.
- Kotlarska-Michalska A. (2010). *Rodzinne role kobiet w nowych rolach*, w: M. Frąckowiak-Sochańska, S. Królikowska (red.), *Kobiety w polskiej transformacji 1989–2009. Podsumowania, interpretacje, prognozy*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, s. 510–527.
- Kotlarska-Michalska A. (2011). *Społeczne role kobiet*. Edukacja Humanistyczna, WSH TWP. Szczecin, nr 1, s. 25–35.
- Kotlarska-Michalska A. (2013). *Wprowadzenie do problematyki „Kobiety w pracy socjalnej” czyli o różnorodności ról kobiecych w tworzeniu i realizowaniu pracy socjalnej*, w: A. Kotlarska-Michalska (red.), *Kobiety w pracy socjalnej*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, s. 9–27.
- Kotowska-Wójcik O., Luty-Michalak M. (red.) (2018). *Kobieta w przestrzeni publicznej dialog – praktyka – nauka*. Warszawa: Warszawskie Wydawnictwo Socjologiczne.
- Lisowska E. (2008). *Równouprawnienie kobiet i mężczyzn w społeczeństwie*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza Szkoły Głównej Handlowej, s. 170–171.
- Majewska-Opiełka I. (2012). *Czas kobiet*. Poznań: Dom wydawniczy REBIS.
- Malinowska E. (2002). *Feminizm europejski, demokracja parytetowa a polski ruch kobiet, Socjologiczna analiza walki o równouprawnienie płci*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Mandal E. (2000). *Podmiotowe i przedmiotowe konsekwencje stereotypów związanych z płcią*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, s. 65–69.
- Misztal W. (2014). *Sfera publiczna w Polsce. Nadzieje, oczekiwania i rozczarowania*. Roczniki Nauk Społecznych, tom 6(42) nr 2, s. 107–133.
- Młodożeniec M., Knapińska A., (2013). *Czy nauka wciąż ma męską płęć? Udział kobiet w nauce*. Nauka, 2, s. 47–72.
- Ostrouch-Kamińska J. (2011). *Rodzina partnerska jako relacja współzależnych podmiotów*. Kraków: Impuls.
- Pataj M. (red.) (2014). *(Nie)obecność kobiet w przestrzeni publicznej*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.

- Pływaczewska M. (2000). *Szukajcie kobiety! Kobięcy styl kierowania jako nowa propozycja dla innowacyjnych organizacji*. Przegląd Personalny, 1–15. III.
- Rogowska E. (2018). *Kobieta na wysokości*, Przegląd z 16 kwietnia 2018.
- Siemieńska R. (red.) (2005). *Płeć, wybory demokracja*. Warszawa: Wydawnictwo IFiS PAN.
- Slany K., Struzik J., Wojnicka K. (red.) (2011). *Gender w społeczeństwie polskim*. Kraków: Wydawnictwo NOMOS.
- Titkow A. (red.) (2003). *Szklany sufit. Bariery i ograniczenia karier kobiet*. Warszawa: Instytut Spraw Publicznych.
- Titkow A., Duch-Krzystoszek D., Budrowska B. (2004). *Nieodpłatna praca kobiet. Mity, realia, perspektywy*. Warszawa: Wydawnictwo IFiS PAN.
- Titkow A. (2007). *Tożsamość kobiet polskich. Ciągłość, zmiana, konteksty*. Warszawa: Wydawnictwo IFiS PAN.
- Trzop B. (2013). *Dojrzałe, spełnione, niezależne...?* Warszawa: Dom Wydawniczy ELIPSA.
- Wilk E. (2017). *Czy kobiety są jakieś inne?* Polityka z 7 lutego 2017.
- White K. (1996). *Dlaczego „grzeczne” przegrywają a przebojowe dziewczyny osiągają sukces. Dziewięć sekretów, które pomogą ci zrobić karierę*. Warszawa: Wydawnictwo Książkowe Twój Styl.
- Wojnowska-Radzińska J. (red.) (2014). *Kobieta i płeć w dyskursie aksjonormatywnym*. Poznań-Kalisz: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Zahorowska-Mazurkiewicz A. (2006). *Kobiety i instytucje. Kobiety na rynku pracy w Stanach Zjednoczonych, Unii Europejskiej i w Polsce*. Katowice: Wydawnictwo Śląsk.
- Zierkiewicz E., Kowalczyk I. (red.) (2002). *Kobiety w kulturze popularnej*. Wrocław: Konsola Stowarzyszenie Kobiet.

Źródła internetowe:

- Aktywność zawodowa młodych kobiet spada. Niezbędna reforma 500+* <https://www.money.pl/gospodarka/wiadomosci/arttykul/500-aktywnosc-kobiet-gus,18,0,2397714.html>
- Kowalczyk J., *Paradygmaty zmian w przestrzeni publicznej kobiet*. TeKa Kom. Politol. I Stos. Miedzynar. – OL PAN, 2009, 4, 18-28 www.pan-ol.lublin.pl/wydawnictwa/Tpol4/Kowalczyk.pdf
- Kobiety w męskich zawodach czują się coraz lepiej* www.polskie-radio.pl/42/273/Artykuł/2037255.Kobiety-w-meskich-zawodach-czuja-się-coraz-lepiej
- Komunikat Polacy o prawach kobiet, „czarnych protestach” i prawie aborcyjnym*, www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2016/K_165_16.PDF
- Raport Kobiety w męskich zawodach*. Raport dostępny na: www.delab.uw.edu.pl/wp-content/uploads/2018/02/Kobiety-w-męskich-zawodach_rapost.pdf
- Raport Piękne umysły – rola kobiet w świecie nauki*, For Women in Science Fundacja L’Oreal. Raport dostępny na: www.lorealdlakobietnauki.pl/wp-content/uploads/2016/05/16-04-26_Raport_Piekne_umysly-rola_kobiet_w_swiecie_nauki.pdf
- Raport Społeczna rola matki – wyzwania współczesnego macierzyństwa*. Raport z badania 2015, ROPS, Katowice. Raport dostępny na: <https://rops-katowice.pl>
- Raport Ukryty potencjał polskiego rynku pracy. Kobiety nieaktywne zawodowo*. Raport dostępny na: www.se.pl/wiadomosci/polityka/szukujace-dane-dlaczego-polki-nie-pracuja-i-co-sie-stalo-gdyby-pracowac-zaczely-aa-Jm.GF-qZnW-U433.html

„Sędziują, budują są kierowcami. Kobiety nie boją się męskich zawodów” www.nowiny24.pl/wiadomosci/podkarpacie/art/6170675,sedziuja-buduja-sa-kierowcami-kobiety-nie-boja-sie-meskich-zawodow,id,t.html

„Szach-mat dla feministek! Jednoznaczny raport „Women in Business 2017”. Polska wzorem sfeminizowania biznesu. Niemcy daleko w tyle...” <https://wpolityce.pl/swiat/330308-szach-mat-dla-feministek-jednoznaczny-raport-women-in-business-2017-polska-wzorem-sfeminizowania-biznesu-niemcy-daleko-w-tyle.pdf>

www.wojsko-polskie.pl/pl/pages/kobiety-w-wp-statystyki-t/

Polish women outside the home space

Abstract

In this review article, the attention is focused on the analysis of selected indicators of the activity of Polish women in several spheres which are treated as public. Based on the analysis of the literature and selected research reports, the author states that women's activity outside home is slowly changing. Women more and more often serve as managers, and boldly enter professions perceived as typically male. Still the presence and activity of women in the political space is too weak, due to the existing principles of gender representation. A factor which significantly limits the public activity of women is the insufficient institutional support system in the area of care services. Polish women are aware that they must fight for their rights and keep track of what limitations are proposed by politicians and the current government. Women's space outside home is still constructed by men and by gender stereotypes which still persist.